

II. YAPIM EKLERİ

*Eklendiği sözcüğün anlamını her zaman, yapısını ve türünü ise bazen değiştiren eklerdir.

⊖ etkisizleştir-

Ayrılışı	et-	gi-	siz-	leş-	dir-
Ekin görevi					
Türü					
Yapısı					

1.İsimden İsim Yapanlar

- aç : kır-aç, top-aç...
- ak : sol-ak, baş-ak...
- an : kök-en
- anak : göz-enek...
- ay : kuz-ey, gün-ey, bir-ey...
- ca : ön-ce, gün-ce, dilek-çe, ala-ca, göre-ce...
- cı : süt-çü, kitap-çı...
- cik : badem-cik, maymun-cuk, göl-cük...
- cil : et-çil, ot-çul, ben-cil(zamire)...
- daş : vatan-daş, meslek-taş, ses-teş...
- el : yer-el, öz-el...
- ge : öz-ge, baş-ka, genel-ge...
- gil : turunç-gil, bakla-gil...
- in : kış-ın, yaz-ın, güz-ün...
- ncı : bir-inci, son-uncu...
- ki : sabah-ki (çorba), aşağıda-ki (örnekler)...
- leyin : akşam-leyin...
- lı : tat-lı, can-lı, sen-li ben-li (zamire- ikileme)
- lık : insan-lık, çöp-lük; kira-lık ev(sıfat), kim-lik
- man : koca-man, uz-man...
- sal : sayı-sal, kum-sal, fizik-sel...
- sız : tuz-suz, gam-sız; sen-siz(zamire-sıfat/zarf yapar.)
- tı : fısıltı, şırıltı...

2. Fiilden İsim Yapanlar

- e : çev(i)r-e, doğ-a, sap-a...
- aç : say-aç, gül-eç...
- ağan : ol-ağan, dur-ağan, gez-egen(?)
- ak/-k : kork-ak, dur-ak, bıç-ak, küre-k, tara-k...
- al : kur-al, san-al, çat-al...
- alak : yat-alak...
- amak : bas-amak...
- anak : tut-anak, gel-enek, gör-enek, it-enek...
- ey : ol-ay, yat-ay, düş-ey...

- ce : eğlen-ce, dinlen-ce, söylen-ce...
- (e)v : türe-v, gör-ev, sına-v, öde-v, işle-v...
- ge : bil-ge, böl-ge...
- geç : yüz-geç, süz-geç...
- gen : alın-gan, kırıl-gan, çalış-kan, üret-ken...
- gi : yaz-gı, sil-gi, dön-gü, bil-gi, diz-gi, et-ki, at-kı, bit-ki...
- giç : bil-giç, dal-giç...
- gin : bil-gin, dal-gın, sol-gun, bit-kin...
- ı : üt-ü, yaz-ı, gez-i, an-ı, yap-ı, kaz-ı, diz-i...
- ıcı : sat-ıcı, kır-ıcı, gez-ici, üret-ici...
- ık : satıl-ık, sil-ik, ez-ik, kır-ık; soğu-k, büyü-k, ılı-k, ışık-k...
- ım : bas-ım, tüket-im, (at-)ad-ım, (yut-)yud-um, sun-um...
- in : yay-ın, yaz-ın, bas-ın, yığ-ın...
- inç/-ç : sevin-ç, utan-ç...
- intı/-tı : sız-intı, üz-üntü; gezin-ti, bulan-tı...
- it : yaz-it, bırak-it, sark-it...
- maç : yırt-maç, bula-maç...
- maca : bul-maca, gül-mece, bil-mece...
- man : yaz-man, öğret-men, gözet-men...
- sal : eğit-sel, gör-sel, işit-sel...
- sı : tüt-sü, yat-sı, giy-si...

☛ Fiilimsi yapan ekler de bu gruptadır.

3. İsimden Fiil Yapanlar

- a : kan-a-, uz-a-, yaş-a-, boş-a-, tür-e-...
- ar/-r : kar(a)-ar-, (gök) göğ-er-, (ak) ağ-ar-, mor-ar-...
- da : fısıll-da-, tıkrır-da-...
- et : göz-et-(korumak)
- ık : (aç) ac-ık-, (geç) gec-ik-, bir-ik-...
- ımsa : öz-ümse-, ben-imse-(zamire)...
- el/-l : düz-el-, eğri-l-, doğru-l-, ufa(k)l-...
- la : baş-la-, kara-la-, yok-la-, hatır-la-, yaka-la-, iş-le-, öz-le-...
- lan : can-lan-, hız-lan-, duygu-lan-...
- laş : iri-leş-, güzel-leş-, veda-laş-, yakın-laş-, genç-leş-...
- sa : su-sa-, garip-se-...

4. Fiilden Fiil Yapanlar

- dir : gül-dür-, kan-dır-, bil-dir-...
- kle : say-ıkla-, sürü-kle-...
- ı : kazı-, sürü-...
- ımsa : gülümse-
- ır/-er : art-ır-, kaç-ır-, iç-ir-, uç-ur-, çık-ar-, kop-ar-...
- il/-l : kır-ıl-, yırt-ıl-, üz-ül-, sat-ıl-, gör-ül-, at-ıl-...
- in/-n : bak-ın-, sev-in-, gör-ün-, oyala-n-, bul-un-...
- iş/-ş : bak-ış-, gör-üş-, gül-üş-, öt-üş-, yaz-ış-, tanı-ş-, bul-uş-...
- it/-t : uyu-t-, sark-it-, uza-t-, tanı-t-, anla-t-...
- ele : kov-ala-, gev-ele-, eş-ele-...
- ştır : ara-ştır-, ele-ştir-...

Türkçe sondan eklemeli bir dildir. İstisnalar:

Pekiştirmeler:

⊖ mavi } masmavi ⊖ beyaz } bembeyaz

⊖ sarı } sapsarı ⊖ temiz } tertemiz

Altı çizili yerler ek değildir ama ses artması sözcüğün başında olmuştur.

Bazı yabancı ön eklerin olduğu ve dilimizde de kullanılan sözcükler:

⊖ terör } antiterör ⊖ sosyal } asosyal

⊖ vefâ } bîvefâ ⊖ mağlup } nâmağlup

Altı çizili yerler yabancı dillerde kullanılan ön eklerdir.

Türkçede bir sözcük hem yapım hem çekim eki alabilir. Bu durumda önce yapım, sonra çekim eki gelir.

SÖZCÜK + YAPIM EKİ+ ÇEKİM EKİ

İstisnalar:

⊖ ondalık kesir, gündelik işler, yüzdelik dilim, sıradanlık, içtenlik, farkındalık...

("Çaydanlık" örnek olamaz çünkü -dan eki Farsçadır.)

⊖ annemsiz, babamsız, teyzemgil, ...

⊖ aşağıdaki örnek, geçmişteki hatalar, kitaptaki şiir....

AYNI ŞEKLE SAHİP FARKLI EKLER

-İM (-im, -um, üm):

*Benim öğretmenim sevecen bir insandır.

*Sen üzülme, ben varım.

*Arkadaşlarıma yardım etmeyi çok severim.

*Tarımsal üretimin desteklenmesi gerekir.

-IN (-in, -un, -ün):

*Şairin son şiirleri, öncekilere hiç benzemiyor.

*Güzelliğin on para etmez
Bu bendeki aşk olmasa

*Gençliğinizin kıymetini bilin.

*Köylüler ekin zamanında yağmurun yağmasını hiç istemez.

*Burası kışın daha hareketli olur.

*Yeni arabasını görünce çok sevindi.

-I(-i, -u, -ü)

*Turistik bir yöreye gezi düzenlemeyi düşünüyoruz.

*Ustalar, fayansların üzerindeki tortuları kazıdı.

*Belediye yetkilileri yolun sonundaki eski evi yıkacak.

*Bu yörenin ekmeği çok lezzetli olur.

NOT:

Sözcüğün yapısı sorulduğunda “basit, türemiş, birleşik” olma özelliğine bakılır.

Sözcüğün türü sorulduğunda ise “isim, zamir, sıfat, zarf, edat...” gibi tür özellikleri düşünülür.

SÖZCÜK YAPISI

1.BASİT SÖZCÜK

Yapım eki almamıştır, çekim eki almış olabilir, tek sözcüktür:
☺...korkuyor, sanat, kelebek, sen, bırak...

2.TÜREMİŞ SÖZCÜK

En az bir yapım eki almış sözcüğe denir:
☺ yap-ım, söz-cük, ön-ce, ön-em, giz-li, yaş-a-, ışık...

3.BİRLEŞİK SÖZCÜK

En az iki sözcüğün aralarına başka bir ek veya sözcük giremeyecek şekilde kalıplaşmasıyla oluşur. Bitişik veya ayrı yazılabilir.
☺ biraz, hanımeli, danaburnu, suççuğu, vazgeç-, başvuru-, varyemez, yenebil-, gelgit, seyret- ...
☺ kabul et-, ikna ol- ...

BİRLEŞİK SÖZCÜKLERİN OLUŞUM YOLLARI: KURULUŞU YÖNÜNDEN BİRLEŞİK SÖZCÜKLER

Belirtisiz isim tamlaması biçiminde:
aslanağı, hanımeli, vezirparmağı, kuşburnu, ayakkabı, Kuşadası, Adapazarı...

Sıfat tamlaması biçiminde:
sivrisinek, Eskişehir, ilkbahar...

Cümle biçiminde:
mirasyedi, imambayıldı, gecekondusu...

Bir isim ve bir fiilden oluşabilir:
yurtsever, ateşkes, bilgisayar...

Yansıma sözcüklerin tekrarıyla:
civciv, gırgır, çıtçıt...

İki fiilin bir araya gelmesiyle:
çekyat, okuryazar, yapboz, gelgit...

Bir isim ve bir fiilimsiden oluşabilir:
cankurtaran, günebakan...

İki sıfattan oluşabilir:
alçakgönüllü, soğukkanlı...

Bir isimle yardımcı fiilden oluşabilir:

terk etmek, hasta olmak; seyret-, kahrol-, menet-, defol-; affet-, hisset-, hallol-...

Ses düşmesi veya türemesiyle:

kahvaltı, pazartesi, niçin, nasıl; zannet-, reddet-...

Tür kayması yoluyla:

albeni (fiil+zamir=isim), mirasyedi (isim+fiil=isim), kapkaç(fiil+fiil=isim)...

ANLAM KAYMASI YOLUYLA OLUŞAN BİRLEŞİK SÖZCÜKLER

Her iki sözcük gerçek anlamından uzaklaşabilir:

¢ adamakıllı, imambayıldı, hanımeli, suçüçeği...

Sadece bir sözcük gerçek anlamından uzaklaşabilir:

¢ Eskişehir, sivrisinek, kafatası, gözbebeği, yayınevi, rüzgârgülü...

Her iki sözcük de gerçek anlamını korumuş olabilir:

¢ bilgisayar, bilirkışı, zeytinyağı, ısıölçer, iş yeri...

ÖRNEK SORU:

Aşağıdakilerin hangisinde bütün sözcükler yapıcı basittir?

- A) Hâlâ kar kokuyorsun senin için yaz nedir?
Acının siyahını bilirsin, beyaz nedir?
- B) İncelmiş bir baharın koynunda gül boşayıp
Güzle nikâhlanmaya yönelen niyaz nedir?
- C) Kime verdin türkünü, esrik parmaklarını
Elinde oynadığın, teli kopmuş saz nedir?
- D) Sesin dokunaklıdır ölüm yüzlü ağıttan
Dalı çiçeksiz koyan bu solgun avaz nedir?
- E) Coştururdu beylerin uykusunu dağıtmak
Ben şimdi soruyorum: At nedir, Ayvaz nedir?

ÖRNEK SORU:

Aşağıdaki cümlelerin hangisindeki altı çizili sözcük işlevi bakımından ötekilerden farklı bir ek almıştır?

- A) Kapım herkese açıktır, derdi hep.
- B) Hep mücadele ile geçti ömrüm.
- C) Senin sorununa da bir çözüm bulalım.
- D) Sözüm bu konuda haksız olanlardır.
- E) Olanları anlatmaya dilim varmıyor.

ÖRNEK SORU:

Baudelaire, şiirde biçim kusursuzluğuna önem vermekle

birlikte daima izlenimlerini anlatmıştır; açıklıktan kaçınmış,

kapalılığa yönelmiştir.

Bu cümledeki numaralanmış sözcüklerle ilgili olarak aşağıdakilerden hangisi söylenemez?

- A) I. sözcük basit yapılı bir sözcüktür.
- B) II. sözcük birden fazla yapım eki almıştır.
- C) III. sözcüğün kökünün türü addır.
- D) IV. sözcük sadece bir yapım eki almıştır.
- E) V. sözcükte iki çekim eki vardır.